

KVK NEWSLETTER

सिध्दगिरी - शेती वेद

Siddhagiri - Sheti Ved

श्री सिध्दगिरी कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी, ता. करवीर, जि. कोल्हापूर ४१६ २३४ महाराष्ट्र.
Shri Siddhagiri Krishi Vigyan Kendra, Kaneri, Tal. Karveer, Dist. Kolhapur 416 234, Maharashtra.

वर्ष-६, अंक-३, जानेवारी-मार्च, २०२६

अनुक्रमणिका

- प्रस्तावना - कृषी विज्ञान केंद्र
- आद्यारेखा पिक प्रात्यक्षिक
- तंत्रज्ञानाचे प्रक्षेत्र चाचणी पिक कार्यक्रम
- प्रशिक्षण कार्यक्रम
- कृषी समाचार
- जानेवारी-मार्च महिन्यातील कृषी कार्य व सल्ला
- पशु वैद्यकीय
- गो-कृपा अमृतम
- बीटा पासून बनवा विविध प्रक्रियायुक्त पदार्थ
- जीवामृत
- पीजीएस प्रमाणीकरण
- अमृत-पानी
- यशोगाथा - डॉ. सतिश मोरे

संपादकीय मंडळ

मुख्य संरक्षक

प. पू. काडसिद्धेश्वर स्वामीजी

चेअरमन - श्री सिध्दगिरी कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी

मुख्य संपादक

डॉ. रविंद्र सिंह

वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख

संपादक

श्री सुनील कुमार

विषय विशेषज्ञ, कृषि विस्तार

सह संपादक

श्री पांडुरंग काळे (विषय विशेषज्ञ-कृषि विद्या)

श्री राजेंद्र वाकरे (विषय विशेषज्ञ-मुद्दा शास्त्र)

कु. प्रतिभा ठोंबरे (विषय विशेषज्ञ-गृह विज्ञान)

डा. पराग तुरखडे (विषय विशेषज्ञ-पिक संरक्षण)

डा. पुष्पनाथ चौगले (विषय विशेषज्ञ-पशु वैद्यकी)

डिजाइन

श्री विठ्ठल मुठाळ

(कार्यक्रम सहाय्यक-कम्प्युटर)

प्रकाशक

जगताप प्रिण्टर्स, कोल्हापूर

चेअरमन यांचे मनोगत

नैसर्गिक शेती, तंत्रज्ञानाच्या सक्षमीकरणासह, आजच्या कृषीमध्ये शाश्वतपणे यशहोण्यासाठी शेतकऱ्यांसाठी एक शक्तिशाली समन्वय प्रस्तुत करते. नैसर्गिक शेतीच्या तत्वांसह अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर केल्याने कृषी पद्धतींमध्ये क्रांती होऊ शकते, ज्यामुळे कार्यक्षमता, उत्पादकता आणि टिकाऊपणा वाढतो. शेतीतील प्रगतीमुळे शेतकरी पीक आरोग्य, जमिनीतील ओलावा पातळी आणि कीटकंच्या प्रादुर्भावाने लक्ष वेगण्यासाठी ड्रोन, आणि सेन्सरचा वापर करू शकतात. डिजिटल प्लॅटफॉर्म आणि मोबाइल ॲप्लिकेशन्स शेतकऱ्यांना हवामान अंदाज, बाजारातील ट्रेंड आणि सर्वोत्तम शेती पद्धतींबद्दल महत्वाची माहिती मिळवून देतात. विशेषतः मर्यादित जमीन किंवा जलस्रोत असलेल्या प्रदेशांमध्ये, स्वयंचलित सिंचन प्रणाली, सौर उर्जेवर चालणारे पंप आणि उभ्या शेती तंत्रांसारख्या कृषी-तंत्रज्ञान उपायांचा समावेश केल्याने उत्पादकता आणि संसाधन कार्यक्षमता वाढू शकते. नैसर्गिक शेतीची तत्वे आणि तांत्रिक नवकल्पनांचा स्वीकार करून, शेतकरी पर्यावरणीय आणि आर्थिक व्यवहार्यता यांच्यात समतोल साधू शकतात.

श्री अश्वय काडसिद्धेश्वर स्वामीजी चेअरमन, श्री सिध्दगिरी कृषी विज्ञान केंद्र कणेरी, कोल्हापूर.

* कृषि विज्ञान केंद्र : आदेश आणि कार्य -

कृषि विज्ञान केंद्र (के.व्हि.के), भारतीय कृषि अनुसंधान परिषदेने (आय.सी.ए.आर.) पुरस्कृत केलेले कृषि विज्ञान केंद्र यामध्ये शेतकरी हा केंद्रबिंदू मानून शेतकऱ्यांचे आत्मनिर्भर सशक्तीकरण करण्यासाठी विविध कौशल्य विकास व तंत्रज्ञान विकसित करणे व कृषी प्रदर्शनाद्वारे अद्यावत तंत्रज्ञानाचा शेतकऱ्यांपर्यंत प्रचार व प्रसार करणे. शेतकरी, महिला, ग्रामीण युवक, सुशिक्षित बेरोजगार, कृषीमित्र, विस्तार कार्यकर्ते इ. लोकांना प्रशिक्षण देणे. कृषिविषयक सल्ला देणे, माहिती देणे, निविष्टा उपलब्ध करून देणे, कृषि संबंधित क्षेत्रातील शेतकऱ्यांचे आर्थिक उत्पन्न वाढवण्यासाठी उच्च तंत्रज्ञान उपलब्ध करणे. तसेच कृषि हवामान विषयक हंगामानुसार शेतकऱ्यांना पिकांविषयी मार्गदर्शन करणे आणि शेतीपूरक व्यवसायाला चालना देऊन शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करण्याच्या हेतूने प्रयत्न करणे. पशुंच्या आरोग्यासाठी, प्रजननासाठी, दूध उत्पादन वाढीसाठी, आरोग्य शिबिरे, लसीकरण, जंत निर्मूलन कार्यक्रम राबविणे. या कृषि विज्ञान केंद्राने विशेष करून सेंद्रिय शेतीवर लक्ष केंद्रित केले आहे. सेंद्रिय शेतीच्या आधारे बिवाणे पेढी (सेंद्रिय बिवाणे) उपलब्ध केली आहे. शेतकरी आत्मनिर्भर होण्यासाठी विविध प्रकारच्या शेती पध्दती, अद्यावत सेंद्रिय निविष्टा आणि त्यासाठी लागणारे मार्गदर्शन, प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविण्याचे काम केले जाते. देशी गायींचे संवर्धन तसेच देशी गायींचे महत्त्व पटवून देणे व त्याचा प्रचार प्रसार करणे व इतर लोकांना गो-परिक्रमा कार्यक्रमाद्वारे लोकसहभाग वाढविणे. त्यामार्फत देशी गायींची जिल्हातील संख्या वाढविणे. हा मुख्य उद्देश आहे.

कार्य :-

भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद नवी दिल्ली यांच्या निर्देशानुसार खालील कार्य कृषि विज्ञान केंद्रासाठी निश्चित करण्यात आली आहेत.

- * शाश्वत पिक पध्दतीमध्ये स्थळनिहाय योग्य तंत्रज्ञान निवडून प्रक्षेत्र चाचणी पिक कार्यक्रम राबविणे. (तंत्रज्ञान व मुल्यापेक्षा शुध्दता तपासणी)
- * विविध शेती व्यवस्थेखालील कृषि तंत्रज्ञानाच्या स्थान विशिष्टतेचे मुल्यांकन करण्यासाठी शेतावरील चाचणी
- * शेतकऱ्यांच्या शेतांवर तंत्रज्ञानाद्वारे उत्पादन क्षमता वाढविण्यासाठी अद्यारेखा पिकप्रात्यक्षिकाचे आयोजन करणे
- * शेतकरी, महिला, ग्रामीण युवक, सुशिक्षित बेरोजगार, कृषि मित्र, विस्तार कर्मचाऱ्यांचे आधुनिक तंत्रज्ञानाविषयीचे ज्ञान व कौशल्य वाढविण्यासाठी प्रशिक्षण देणे.
- * शेतकऱ्यांच्या आवडीच्या विषयावर आणि इतर माध्यमांचा वापर करून शेती सल्ला देणे.

अधिकार क्षेत्रे :-

आयसीएआरने पुरविल्याप्रमाणे, आम्ही कोल्हापूर जिल्हातील, कागल, भुदरगड, आजरा, गडहिंग्लज, करवीर आणि चंदगड या ६ तालुक्यांमध्ये काम करीत आहोत.

* अधिक माहितीसाठी संपर्क *

वरिष्ठ वैज्ञानिक एवं प्रमुख, श्री सिध्दगिरी कृषि विज्ञान केंद्र, कणेरी, कोल्हापूर - ४१६२३४ (महाराष्ट्र)
फोन नं. : ०२३१-२९८०००१, ई-मेल : kvkcolhapur2@gmail.com वेबसाईट : <https://kvkcolhapur2.icar.gov.in>

तंत्रज्ञानाचे प्रक्षेत्र चाचणी पीक कार्यक्रम

नवीन तंत्रज्ञान शेतकऱ्यांसाठी कितपत उपयोगी आहे हे पडताळण्यासाठी कृषि विज्ञान केंद्राच्या क्षेत्रावर तसेच शेतकऱ्यांचा प्रक्षेत्रावर तंत्रज्ञान राबविण्यामध्ये त्रुटी आढळ्यास सदरील तंत्रज्ञान शुद्धता तपासणी शेतकऱ्यांचा शेतावर किंवा कृषि विज्ञान केंद्राच्या प्रक्षेत्रावर केली जाते.

पीक/उद्योग	तंत्रज्ञानाचे मूल्यांकन
ऊस (रब्बी)	COVSI-18121, CON-13073 ऊसाच्या नवीन वाणांच्या मूल्यांकन करण्यासाठी
सोयाबीन (खरीप)	KDS-992 आणि RVSM 2011-35 या सोयाबीनच्या नव्याने प्रसिद्ध झालेल्या वाणांच्या कामगिरीचे मूल्यांकन करण्यासाठी.
ऊस (रब्बी)	अभ्यासण्यासाठी पूर्व-हंगामी उसाच्या उत्पादनावर ठिबकद्वारे 75% RDF आणि PSB 2.5 L+ ऍसिटोबॅक्टर 3 L प्री हेक्टर वापराचा परिणाम
सोयाबीन (खरीप)	0.5% फेरस सल्फेट आणि झिंक सल्फेटचा सोयाबीनच्या उत्पादनावर RDF सह बीजप्रक्रिया म्हणून अभ्यास करणे.
भेंडी (रब्बी)	भेंडीच्या पिवळ्या शिरा मोझॅक रोगाचे व्यवस्थापन.
भुईमूग (रब्बी)	सेंट्रिय सुधारणांद्वारे भुईमूग पानावरील डाग रोगाचे व्यवस्थापन.
काजू (रब्बी)	काजू मध्ये चहा मच्छर बग व्यवस्थापन
हार्मोनल तयारी (खरीप)	ऍसाइक्लिक गुरांमध्ये एस्ट्रसचे नियमन करण्यासाठी हार्मोनल तयारीचा वापर
प्रो-बायोटिक सप्लिमेंट (रब्बी)	प्रो-बायोटिक सप्लिमेंटचा वापर
भुईमूग स्ट्रीपर (खरीप)	भुईमूग शेंगा काढण्यासाठी सुधारित भुईमूग स्ट्रीपरचे मूल्यांकन
निर्पिंग मशीन (रब्बी)	चिकूसाठी सोलर ऑपरेटेड निर्पिंग (ग्रीन फॉलीएज कलेक्टर) मशीनचे मूल्यांकन

आद्य रेखा पीक प्रात्यक्षिक

कृषी शास्त्रज्ञांच्या सखोल मार्गदर्शनाखाली नव्याने प्रसारित झालेल्या सिद्ध तंत्रज्ञानाची प्रथम शेतकऱ्यांच्या शेतावर घेण्यात आलेल्या प्रात्याक्षिकाना कार्यक्रम असे संबोधले जाते. सदरील प्रात्यक्षिके संबधित विषय विशेषज्ञांच्या मार्गदर्शनाखाली राबविली जातात.

पीक/उद्योग	तंत्रज्ञानाचे प्रात्यक्षिक
सोयाबीन (खरीप)	तेलबिया CFLD अंतर्गत सोयाबीनमध्ये एकात्मिक पीक व्यवस्थापन
भुईमूग (खरीप)	तेलबिया CFLD अंतर्गत भुईमूगातील एकात्मिक पीक व्यवस्थापन
ज्वारी (रब्बी)	रब्बी ज्वारीची फुले रेवतीची सुधारित वाण स्थानिक वाणाच्या विरुद्ध वापरा
नाचणी (खरीप)	युरिया-डीएपी ब्रिकेटच्या वापराने फिंगर बाजरीच्या जोडीच्या पंक्ती लागवड तंत्रज्ञान
नाचणी (खरीप)	उत्पादकता सुधारण्यासाठी 19:19:19 (2%) ची पर्णासंबंधी फवारणी आणि फिंगर बाजरीमध्ये एकात्मिक पोषक व्यवस्थापन
सोयाबीन (खरीप)	सोयाबीनची उत्पादकता सुधारण्यासाठी सोयाबीनमध्ये एकात्मिक पोषक व्यवस्थापन
ऊस (रब्बी)	मातीचे आरोग्य सुधारण्यासाठी ऊस पिकाच्या अवशेषांचे व्यवस्थापन
सोयाबीन (खरीप)	सोयाबीनमधील पॉड ब्लाइटचे व्यवस्थापन, डिफोर्थे फेजलोलोरम
मका (रब्बी)	मक्याच्या चाऱ्यातील फॉल आर्मी वर्म, स्पॉडोप्टेरा फ्रुगीपर्डाचे व्यवस्थापन
स्तनदाह व्यवस्थापन (खरीप)	स्तनदाह व्यवस्थापनात प्रोटोकॉलचा वापर
खनिज मिश्रण (खरीप)	क्षेत्र विशिष्ट खनिज मिश्रणाचा वापर
जखम बरी करणारा स्प्रे (रब्बी)	जखमेच्या उपचारांमध्ये सक्रिय उपचार स्प्रेचे प्रात्यक्षिक
पोषण बाग	पोषण सुरक्षेसाठी पोषण उद्यानाची स्थापना
भुईमूग डेकोर्टिकेटर (खरीप)	भुईमूगाच्या शेंगांपासून कर्नल वेगळे करण्यासाठी भुईमूग डेकोर्टिकेटरवर प्रात्यक्षिक
रोपटे प्रत्यारोपण	रोपे प्रत्यारोपणाचे प्रात्यक्षिक

भा.कृ.अनु.प.- श्री सिद्धगिरी कृषि विज्ञान केंद्र, कणेरी येथे ८वी शास्त्रीय सल्लागार समिती बैठक संपन्न

दि. २२ जानेवारी २०२६ रोजी भा.कृ.अनु.प.- श्री सिद्धगिरी कृषि विज्ञान केंद्र, कणेरी, कोल्हापूर येथे ८वी शास्त्रीय सल्लागार समिती (SAC) बैठक मोठ्या उत्साहात पार पडली. या बैठकीच्या अध्यक्षस्थानी परमपूज्य अदृश्य काडसिद्धेश्वर स्वामीजी (चेअरमन, केव्हीके कणेरी) असून बैठकीच्या प्रारंभी डॉ. तुषार आठरे (शास्त्रज्ञ -कृषी विस्तार, आयसीएआर-अटारी, पुणे) यांनी ऑनलाइन माध्यमातून उद्घाटनपर मार्गदर्शन केले. त्यांनी कृषी विज्ञान केंद्राच्या विस्तार उपक्रमांचे महत्त्व, शेतकरी-केंद्रित तंत्रज्ञान प्रसार आणि विविध विभागांमधील समन्वयाची आवश्यकता अधोरेखित केली. या बैठकीस श्री. बसवराज मास्तोळी (विभागीय कृषी सहसंचालक, कोल्हापूर), श्री. जालिंदर पांगरे (जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी, कोल्हापूर), श्री. अरुण भिंगारदिवे (उपविभागीय कृषी अधिकारी, करवीर), डॉ. विद्यसागर गेडाम (कृषीशास्त्रज्ञ, आर.एस.झेड.आर.एस., कोल्हापूर), डॉ. शैलेश कुंभार (कृषी संशोधन केंद्र, राधानगरी), डॉ. योगेश बान (झोनल कृषी संशोधन केंद्र - लघु तृणधान्य, कोल्हापूर), श्री. सुमेश चव्हाण (लीड बँक मॅनेजर, बँक ऑफ इंडिया, कोल्हापूर), श्री. शामराव कोळेकर (पशुसंवर्धन विभाग, कोल्हापूर), श्री. एस. बी. देशमुख (कृषी अधिकारी, जिल्हा परिषद, कोल्हापूर), श्री. योगेश थोरात (तालुका कृषी अधिकारी, कागल) तसेच डॉ. पी. एन. गजभिये (रेशीम कार्यालय, रामेती, कोल्हापूर) येथील प्रतिनिधी, प्रसारमाध्यमांचे प्रतिनिधी व प्रगतशील शेतकरी उपस्थित होते. बैठकीदरम्यान डॉ. रविंद्र सिंह (वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख) तसेच सर्व विषय विशेषज्ञ, फार्म मॅनेजर व कार्यक्रम सहाय्यक (संगणक) यांनी २०२६ साठीचा वार्षिक कृती आराखडा सादर केला. विविध संबंधित विभाग विभागांकडून प्राप्त सूचनांवर सखोल चर्चा करण्यात आली. यावेळी कृषी व ग्रामीण विकास विषयक प्रभावी वार्ताकनासाठी श्री. राजकुमार चौगुले (अॅग्रोवन, सकाळ समूह), श्री. नंदकुमार कांबळे (B-News) व श्री. वैभव गोंधळी (पुण्यनगरी) यांचा मान्यवरांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आला.

भा.कृ.अनु.प.-श्री सिद्धगिरी कृषि विज्ञान केंद्र, कणेरी येथे नैसर्गिक शेती प्रात्यक्षिक प्लॉट व देशी गायींच्या प्रदर्शन

कणेरी, कोल्हापूर येथे राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान (NMNF) अंतर्गत दिनांक १५ व १६ फेब्रुवारी २०२६ रोजी नैसर्गिक शेती प्रात्यक्षिक प्लॉट उद्घाटन व भव्य देशी गायींचे प्रदर्शन उत्साहात संपन्न झाले. या कार्यक्रमांचा मुख्य उद्देश शेतकरी, महिला, विद्यार्थी आणि कृषी क्षेत्राशी संबंधित घटकांमध्ये शाश्वत, पर्यावरणपूरक व नैसर्गिक शेती पद्धतींचा प्रसार करणे हा होता. दिनांक १६ फेब्रुवारी रोजी नैसर्गिक शेती प्रात्यक्षिक प्लॉटचे उद्घाटन प.पू. अदृश्य काडसिद्धेश्वर स्वामीजी यांच्या हस्ते करण्यात आले. यावेळी मा. खासदार श्री. सुधाकर सिंह (बक्सर, बिहार), डॉ. अनुपम मिश्रा (मा. कुलगुरु, केंद्रीय कृषि विश्वविद्यालय, इंफाळ), डॉ. एस. के. रॉय (संचालक, भा.कृ.अनु.प.-अटारी, पुणे), प्रा. इंदिरा सरंगथेम, प्रा. लोकेश कुमार मिश्रा, डॉ. आय. शकुंतला, डॉ. शाकीर अली सय्यद, श्री. बसवराज मास्तोळी, श्री. बसंत सिंह, श्री. विष्णू चेतत्री तसेच इतर मान्यवर उपस्थित होते. या प्रात्यक्षिक प्लॉटमधून शेतकऱ्यांना नैसर्गिक शेती तंत्रज्ञान, मृदास्वास्थ्य संवर्धन, जैविक निविष्टांचा वापर आणि शाश्वत कृषी उत्पादन याबाबत प्रत्यक्ष माहिती उपलब्ध होणार आहे. तसेच दिनांक १५ फेब्रुवारी रोजी आयोजित भव्य देशी गायींच्या प्रदर्शनाचे उद्घाटन प.पू. अदृश्य काडसिद्धेश्वर स्वामीजी यांच्या प्रमुख उपस्थितीत करण्यात आले. या प्रदर्शनात विविध देशी गायींच्या जातींचे सादरीकरण करण्यात आले. देशी गायींचे संवर्धन, जैवविविधता संरक्षण आणि ग्रामीण अर्थव्यवस्थेमध्ये त्यांचे महत्त्व यावर विशेष भर देण्यात आला. या कार्यक्रमास मोठ्या संख्येने शेतकरी, विद्यार्थी व नागरिक उपस्थित होते. कार्यक्रमाच्या यशस्वी आयोजनाबद्दल सर्व मान्यवर व उपस्थितांचे कृषि विज्ञान केंद्रातर्फे आभार व्यक्त करण्यात आले.

पीक वाण संरक्षण व शेतकरी हक्क कायद्यावर राज्यस्तरीय प्रशिक्षण व जनजागृती कार्यक्रम

पीक वाण संरक्षण व शेतकरी हक्क कायदा (PPV&FRA) याबाबत शेतकरी, संशोधक व विस्तार यंत्रणेमध्ये व्यापक जनजागृती निर्माण करण्याच्या उद्देशाने एक दिवसीय प्रशिक्षणास जनजागृती कार्यक्रम व प्रदर्शनाचे आयोजन ८ जानेवारी २०२६ रोजी भा.कृ.अनु.प. श्री सिद्धगिरी कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी, ता. करवीर, जि. कोल्हापूर येथे करण्यात आले.

भा.कृ.अनु.प. – श्री सिद्धगिरी कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी, जि. कोल्हापूर यांच्या वतीने विकसित भारत-रोजगार व आजीविका हमी मिशन (ग्रामीण) (VB-GRAMG) विधेयक 2025 अंतर्गत दि. 3 जानेवारी 2026 रोजी मार्गदर्शक सूचनेनुसार भव्य जनजागृती अभियान व्हन्नुर, बामणी, कंदलगाव, नागाव, शेंडूर, एकोंडी, सिद्धनेर्ली, व्हन्नाळी, कोगील बुद्रुक, कणेरीवाडी, पिंपळगाव खुर्द, वडगाव, गोकुळ शिरगाव, सांगवडेवाडी, नेर्ली, हलसवडे व गिरगाव या गावामध्ये यशस्वीरीत्या राबविण्यात आले.

भा.कृ.अनु.प.–श्री सिद्धगिरी कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी, ता. करवीर, जि. कोल्हापूर यांच्या वतीने दिनांक 03 जानेवारी 2026 रोजी केव्हीके परिसरात सरपंच संमेलन यशस्वीरीत्या आयोजित करण्यात आले. या संमेलनामध्ये डॉ.रविंद्र सिंह (वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख, के.व्ही.के.कणेरी) यांच्या मार्फत विकसित भारत-रोजगार व आजीविका हमी मिशन (ग्रामीण) (VB-GRAMG) विधेयक 2025 बाबत सविस्तर मार्गदर्शन करण्यात आले.

कृषि समाचार

- या कालावधीत देशातील रब्बी हंगामातील पिकांची स्थिती समाधानकारक होती. गहू, हरभरा, मोहरी आणि ज्वारीच्या उत्पादनात वाढ होण्याची शक्यता कृषी मंत्रालयाने व्यक्त केली. अनेक राज्यांमध्ये वेळेवर पाऊस आणि उपलब्ध सिंचनामुळे पिकांची वाढ चांगली झाली. पंजाब, हरियाणा, उत्तर प्रदेश आणि मध्य प्रदेशमध्ये गव्हाचे क्षेत्र वाढले असून, महाराष्ट्र आणि कर्नाटकात हरभरा व ज्वारीच्या लागवडीत वाढ झाली.
- केंद्र शासनाने शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नवाढीसाठी विविध योजना अधिक प्रभावीपणे राबवण्यावर भर दिला. प्रधानमंत्री किसान सन्मान निधी योजनेअंतर्गत कोट्यवधी शेतकऱ्यांच्या खात्यात हप्ता जमा करण्यात आला. तसेच प्रधानमंत्री फसल विमा योजनेत डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वापर वाढवून नुकसान भरपाई प्रक्रिया वेगवान करण्यात आली. अनेक राज्यांमध्ये ड्रोनद्वारे पीक पाहणी व कीडनियंत्रणाची प्रात्यक्षिके आयोजित करण्यात आली.
- नैसर्गिक शेती आणि सेंद्रिय शेतीला या कालावधीत विशेष प्रोत्साहन मिळाले. राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियानांतर्गत विविध प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले. महाराष्ट्र, गुजरात, हिमाचल प्रदेश आणि आंध्र प्रदेशमध्ये नैसर्गिक शेती करणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या यशोगाथा चर्चेत राहिल्या. रासायनिक खतांचा कमी वापर, स्थानिक संसाधनांचा उपयोग आणि उत्पादन खर्चात बचत यामुळे अनेक शेतकरी नैसर्गिक शेतीकडे वळताना दिसले.
- महाराष्ट्रात हवामान बदलामुळे काही भागात अवकाळी पाऊस व गारपिटीचा फटका बसला. द्राक्ष, डाळिंब, कांदा आणि भाजीपाला पिकांचे नुकसान झाले. राज्य शासनाने पंचनामे करून नुकसानग्रस्त शेतकऱ्यांना मदत जाहीर केली. हवामान आधारित कृषी सल्ल्याचे महत्त्व यावेळी अधिक अधोरेखित झाले. भारतीय हवामान विभागाने शेतकऱ्यांना मोबाईल संदेशाद्वारे हवामान सूचना देण्याची मोहीम अधिक प्रभावी केली.
- या तिमाहीत कृषी निर्यातीमध्येही वाढ दिसून आली. भारतातून तांदूळ, मसाले, साखर, फळे आणि भाजीपाला यांची निर्यात वाढली. विशेषतः बासमती तांदूळ आणि आंबा निर्यातीसाठी नवीन बाजारपेठा उपलब्ध करण्याचे प्रयत्न करण्यात आले. कृषी प्रक्रिया उद्योगांना प्रोत्साहन देण्यासाठी विविध राज्यांमध्ये अन्नप्रक्रिया पार्क व मूल्यवर्धन केंद्रे सुरू करण्याची घोषणा झाली.
- शेतकरी उत्पादक कंपन्या (FPOs) ग्रामीण अर्थव्यवस्थेला बळ देण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावत आहेत. जानेवारी-मार्च २०२६ या कालावधीत अनेक नवीन FPOs ची नोंदणी करण्यात आली. सामूहिक खरेदी, प्रक्रिया, पॅकिंग आणि विपणनामुळे शेतकऱ्यांना चांगला दर मिळू लागला. महिला स्वयंसहायता गट व युवा उद्योजक कृषी प्रक्रिया उद्योगात सक्रिय होताना दिसले.
- कृषी शिक्षण आणि संशोधन क्षेत्रातही अनेक घडामोडी घडल्या. भारतीय कृषी संशोधन परिषद (ICAR) आणि कृषी विद्यापीठांनी हवामान बदलास सहनशील वाण विकसित करण्यावर भर दिला. मिलेट्स, कडधान्ये आणि तेलबिया उत्पादन वाढवण्यासाठी नवीन संशोधन प्रकल्प सुरू करण्यात आले. कृषी विज्ञान केंद्रांमार्फत शेतकऱ्यांना प्रशिक्षण, प्रात्यक्षिके आणि तांत्रिक मार्गदर्शन पुरवण्यात आले.
- डिजिटल कृषी क्षेत्रातही प्रगती झाली. ई-नाम (e-NAM) प्लॅटफॉर्मद्वारे शेतमाल विक्रीला चालना मिळाली. मोबाईल ॲप्स, कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI), इंटरनेट ऑफ थिंग्स (IoT) आणि ड्रोन तंत्रज्ञानाचा वापर कृषी व्यवस्थापनात वाढू लागला. युवा शेतकरी स्मार्ट शेती तंत्रज्ञान स्वीकारताना दिसले. मृदा परीक्षण, सिंचन व्यवस्थापन आणि अचूक शेतीसाठी डिजिटल साधनांचा वापर वाढला.
- आंतरराष्ट्रीय स्तरावरही भारताच्या कृषी क्षेत्राकडे सकारात्मक दृष्टीने पाहिले गेले. टिकाऊ शेती, नैसर्गिक संसाधनांचे संवर्धन आणि पोषणसुरक्षा यासाठी भारताच्या प्रयत्नांचे कौतुक करण्यात आले. संयुक्त राष्ट्रांच्या शाश्वत विकास उद्दिष्टांमध्ये (SDGs) कृषी क्षेत्राचे योगदान अधोरेखित करण्यात आले.

पीक : ऊस

सुरु हंगामासाठी ऊसाच्या जाती :-

को- १२००५, को- ८६०३२ (नीरा), फुले- ०९०५७, एम. एस. १०००१, को. एम. -०२६५, को- ९४०१२

ऊस बेणे निवड

बियाणे मळ्यात वाढविलेले ९ ते ११ महिने वयाचे निरोगी, रसरशीत आणि अनुवांशिकदृष्ट्या शुद्ध बियाणे वापरण्यास ऊस उत्पादनात १५ ते २० टक्के वाढ होते. दर तीन वर्षांनी उत्पादन वाढीसाठी नव्याने बीजोत्पादन मधील बियाणे वापरावे.

रोपलागण

रोपवाटिके मध्ये तयार केलेले ३० ते ४५ दिवसांची चांगली रोपे लागवडीसाठी वापरावीत. ऊस रोपे तयार करताना कांड्यासाठी बुरशीनाशक, कीटकनाशक व जिवाणूंची बीजप्रक्रिया केलेली असावी. ही रोपे वापरून ऊसाची लागण केल्यास, एकरी ऊसाची संख्या ४० ते ५० हजार मिळू शकते आणि ऊसाचे वजन २ ते ३ किलोपर्यंत मिळते. एकरी हमखास ७५ टनापेक्षा जास्त उत्पादन मिळविण्यासाठी रोपलागवड तंत्राचा वापर करावा. रोपलागण पद्धतीत नेहमीच्या लागणीस ३० ते ४५ दिवसांपर्यंत जोपासण्यासाठी लागणारे पाणी, तणनियंत्रण, खते व देखरेख

यामध्ये बचत होते. पावसाने ओढ दिल्यामुळे वेळेवर लागण करता येत नाही अशा वेळी पाऊस एक ते दीड महिना लांबला तरी उसाची रोपे लागण करून हंगाम साधता येतो.

ऊसाच्या रोप लागवडीसाठी अंतर:

अ.क्र.	दोन सरीतील अंतर	रोपातील अंतर	एकरी लागणारी ऊस रोपे
1.	१२० सेंमी	२ फूट	५,५५५
2.	१५० सेंमी	२ फूट	४,४४४
3.	जोड ओळ ७५ सेंमी -१५० सेंमी	२ फूट	५,९२६
4.	जोड ओळ ९० सेंमी -१८० सेंमी	२ फूट	४,९३८

आंतरमशागत

लहानबांधणी ऊस लागवडी नंतर ६-८ आठवड्यांनी करावी. त्यामुळे लावलेल्या ऊसाची टिपरी किंवा रोपे व त्यापासून वाढलेल्या कोंबावर मातीची भर पडते त्यामुळे अधिकचे फुटवे फुटण्यास मदत होते. तसेच बाळ भरणी केल्यामुळे खोडकिडीचा प्रादुर्भाव कमी प्रमाणात होतो. मोठी बांधणी ऊस लागवडी नंतर ४-४.५ महिन्यांचा असताना करावी. त्यावेळेस रासायनिक खतांचा शेवटचा हप्ता देण्याचे नियोजन करावे.

ऊस लागवड तंत्र

ऊसाच्या लागवडीसाठी मध्यम जमिनीत १०० ते १२० सें.मी. व भारी जमिनीसाठी १२० ते १५० सें.मी. अंतरावर सरी पाडावी. ठेवून सरीची लांबी उतारानुसार दर २० ते ४० मीटर ठेवावी. जोडओळ पट्टा पद्धतीने लागवड करायचे असल्यास मध्यम जमिनीसाठी २.५ फूटावर तर भारी जमिनीसाठी ३ फूटावर सलग सऱ्या पाडून दोन सऱ्यांत उसाची लागण करून एक सरी रिकामी सोडावी. त्यामुळे ७५-१५० सें.मी. व ९०-१८० सें.मी. या पद्धतीने सरी पडेल. रिकाम्या ओळीत दोन्ही बगलेला आंतरपीक किंवा हिरवळीच्या खतासाठी धेंचा किंवा ताग घेता येईल. ऊसाची लागवड एक डोळा किंवा दोन डोळ्यांची टिपरी वापरून करावी. एक डोळा पद्धतीने डोळा वरच्या बाजूस ठेवून ३० सें.मी. अंतरावर लागण करावी. दोन डोळ्यांची टिपरी वापरायचे असल्यास अंतर १५ ते २० सें.मी. ठेवावे. वरील पद्धतीने लागणीसाठी एकरी १०,००० टिपरी भारी जमिनीसाठी व १२००० टिपरी मध्यम जमिनीसाठी लागतात. भारी जमिनीत कोरड्या पद्धतीने लागण करून पाणी द्यावे.

आंतरपिके

सुरु ऊसामध्ये उन्हाळी भुईमूग, कांदा, काकडी, टरबूज, कलिंगड इत्यादी पिके आंतरपीक म्हणून घेता येतात.

कीड रोग व्यवस्थापन

सुरु उस लागवडीमध्ये उस बेने लागणीपूर्वी १० लिटर पाण्यात डायमिथोयेट ३०% प्रवाही २६.५ मिली + १०ग्रम कार्बेन्डाझिम १०मिनिटांसाठी बेने प्रक्रिया करावी. यामुळे खवले कीड आणि बुरशीजन्य रोगाचा बंदोबस्त होतो.

मार्च

1. वळवाचा पहिला पाउस पडल्यास शेतात प्रकाश सापळे लावून हुमणी च्या भुंग्यांचे निरीक्षण करावे
2. त्याचप्रमाणे फिप्रोनील ४०% + इमिडाक्लोप्रिड ४०% डब्लू जी ५० ग्रम किंवा मेटारीझीअम अनिसोप्ली या जैविक कीटकनाशकाची प्रती १० लिटर पाण्यात आळवणी करावी.

ऊस खोडवा व्यवस्थापन कार्यपध्दती

- ऊस तोडणीच्या वेळी, पाचट ओळीत न लावता जागच्या जागी ठेवावे शेतात एखाद्या ठिकाणी पाचटाचा ढीग राहिल्यास तो पसरून द्यावा. त्यानंतर ऊसाच्या बुडख्यावर असलेले पाचट बाजूला सरीमध्ये लोटावे व करून ऊसाचे बुडखे मोकळे करावेत जेणे करून त्यावर सुर्यप्रकाश पडून येणारे नवीन कोंब जोमदार येतील.
- ऊसाचे बुडखे मोठे राहिल्यास ते जमिनीलगत धारदार कोयत्याने छाटून घ्यावेत त्यामुळे जमिनी खालील कोंब फुटण्यास वावमिळतो व फुटव्यांची एकूण संख्या वाढते. जमिनीखालील येणारे कोंब जोमदार असतात. बुडख्यांची छाटणी न केल्यास जमिनीच्यावरील कांडीपासून डोळे फुटतात. असे येणारे फुटवे कमजोर असतात व क्वचितच त्यांचे ऊसात रुपांतर होते.
- बुडख्यांच्या छाटणीनंतर लगेचच ०.१ टक्के बाविस्टीन (१ ग्रॅम बाविस्टीन १ लिटर पाण्यात मिसळून तयार केलेल्या द्रावणाची) या बुरशीनाशकाची फवारणी करावी त्यामुळे मातीतुन होणाऱ्या बुरशीजन्य रोगांचा प्रतिबंध होतो.
- शेतात सरीमध्ये ठेवलेल्या पाचटावर प्रति हेक्टर ८० किलो युरिया व १०० किलो सिंगल सुपर फॉस्फेट टाकावे. त्यानंतर १० किलो पाचट कुजविणारे जीवाणू संवर्धन सेंद्रिय खतामध्ये अथवा ओलसर मातीमध्ये मिसळूनसमप्रमाणात पांचटावर पसरून टाकावे. पाचट कुजण्यासाठी नत्र, स्फुरद आणि पाचट कुजविणाऱ्या जीवाणूंची गरज असते.
- खोडवा ऊसाला पाणी द्यावे. पाचटामुळे सुरवातीस पाणी पोहोचण्यास वेळ लागतो. तरी सर्वत्र पाणी बसेल याकडे जातीने लक्ष द्यावे. पाचट जास्त असल्यास जमीन ओली असताना सरीतील पाचट पायाने दाबून घ्यावे किंवा जनावरांच्या पायाने दाबून घ्यावे पाचटाचा मातीशी संबंध येवून हळूहळू कुजण्याची या सुरु होते.

खोडवा ऊसासाठी पहारीने द्यावयाच्या प्रति हेक्टर खतमात्रा

पाचट ठेवून घेतलेल्या खोडवा ऊसासाठी पहारीच्या सहाय्याने खते देण्याचे वेळापत्रक (किलो/हेक्टर)

अ.न.	खतमात्रा देण्याची वेळ	को.८६०३२			इतर जातीसाठी		
		नत्र (युरिया)	स्फुरद (सिं.सु.फॉ)	पालाश (म्यु.ऑ.पो.)	नत्र (युरिया)	स्फुरद (सिं.सु.फॉ)	पालाश (म्यु.ऑ.पो.)
१	१५ दिवसांचे आत	१५०(३२५)	७०(४३७)	७०(११७)	१२५(२७१)	५८(३६३)	५८(९७)
२	१३५ दिवसांनी	१५०(३२५)	७०(४३७)	७०(११७)	१२५(२७१)	५७(३५६)	५७(९५)
३	एकूण	३००(६५०)	१४०(८७४)	१४०(२३४)	२५०(५४२)	११५(७१९)	११५(१९२)

हरभरा

पाणी व्यवस्थापन : हरभरा पीक लावलेल्या जमिनीस मोठ्या भेगा पडण्यागोडर्च पाणी द्यावे. पाणी दिल्यानंतर शेतमध्ये पाणी साठून राहणार नाही याची काळजी घ्यावी, अन्यथा पिकास मूळकुजव्या रोग येऊ शकतो.

जानेवारी : १) मूळ कुज आणि मर रोग ग्रस्त झाडे उपडून नष्ट करावी.

२)घाटेअळीच्या व्यवस्थापनासाठी पिकामध्ये एकरी २० पक्षीथांबे उभारावीत, एकरी ४ कामगंध सापळे लावून किडी चे सर्वेक्षण करावे, पिक उगवनीच्या ३० दिवसानंतर शेंडे खुडल्यास घातेअळीच्या व्यवस्थापनासाठी फायदा होतो. अळीचा प्रादुर्भाव आढळून आल्यास ५ % निंबोळी अर्काची फवारणी करावी

फेब्रुवारी : ३)मूळ कुज आणि मर रोग ग्रस्त झाडे उपडून नष्ट करावी तसेच या रोगप्रादुर्भावग्रस्त शेतातील बियाण्याचा पुढील पिकासाठी वापर करू नये.

उन्हाळी भुईमूग

पेरिणीची वेळ :

१५ जानेवारी - १५ फेब्रुवारी या कलावधीत करावी.

बियाणे प्रमाण : भुईमूगचे वाणनिहाय बियाणे प्रती एकरी ४० किलो-एसबी- ११, टी ए जी -२४, जेएल- ५०१, फुले - ६०२१ ४८- ५० किलो- फुले उनप, फुले भारती, फुले उन्नती.

पेरणी : उन्हाळी हंगामात जमीन ओलवून नंतर वापशावर पाभरीने अथवा टोकन पद्धतीने पेरणी करावी. टोकन पद्धतीने पेरणी केली तर बियाणे कमी प्रमाणात लागते.

आंतरपिके : सुरु उसामध्ये उपटया भुईमूग वाणाची आंतरपिक म्हणून लागवड करण्यासाठी १० सें. मी. अंतरावर सऱ्या पाडून उसाची लागवड केल्यानंतर एक आठवड्याने १० सें. मी. अंतरावर सरीच्या दोन्ही बाजूस उन्हाळी भुईमुगाची लागवड करावी. भुईमूग + तीळ (४:१) या प्रमाणात आंतरपिक घ्यावे.

जानेवारी

- १) तुडतुडे किडीचा प्रादुर्भाव दिसून आल्यास सुरुवातीला अझाडीराक्तीन ३००० पीपीएम २ मिली प्रती लिटर पाण्यात फवारणी करावी.
- २) तुडतुडे आणि भुरी व्यवस्थापनाकरिता इमिडाक्लोप्रिड १७.८ एस एल ३ मिली + सल्फर ८० डब्लू पी २५ ग्रम १० लिटर पाण्यात मिसळून फवारणी करावी.

फेब्रुवारी

- ३) भुरी रोगासाठी डीनोकॅप ४८ ई सी ५ मिली प्रती १० लिटर पाण्यात फवारावे मार्च
- ४) आंब्या वरील फळमाशीच्या व्यवस्थापनासाठी कामगंध सापळ्यांचा वापर करावा.
- ५) किडग्रस्त व रोगग्रस्त फळे काढून नष्ट करावी.

आंबा

पशु वैद्यकीय

जानेवारी ते मार्च हिवाळा ऋतू

- पशुपालन व्यवसायासाठी हिवाळा ऋतू अत्यंत पोषक आणि उपयुक्त ठरतो. सरासरीपेक्षा कमी तापमान, थंडीचा प्रादुर्भाव, भरपूर पाण्याची उपलब्धता, सुबलक हिरवा आणि वाळलेला चारा, हवेतील मध्यम आर्द्रता अशा वातावरणामुळे जनावरांच्या आरोग्य व प्रजननास हिवाळा हितावह ठरतो. तेव्हा हिवाळ्याच्या तीन-चार महिन्यांत आपल्याकडील प्रत्येक जनावराचे प्रजनन सुरु आहे किंवा नाही याबाबत पशुपालकांनी जागरूक असावे.
- गाय, म्हैस, बैल, रेडा या प्राण्यांची प्रजननक्षमता हिवाळ्यात सर्वांत उच्च असते. प्रजननक्रिया सुलभ व नियमित होणे म्हणजे पुढे मिळणाऱ्या वासरू व दुधाची खात्री असते. हिवाळ्यात प्रजननक्रिया योग्य प्रकारे घडल्यास पुढे येणाऱ्या उन्हाळ्यासारख्या कडक व प्रतिकूल ऋतूचा जनावरास विशेष अपाय होत नाही.
- जनावरांना सुलभ प्रजननासाठी चांगले आरोग्य व सुदृढ प्रकृतीमानाची गरज असते. पावसाळ्यात वाढीस लागलेली जनावरे पोषक वातावरण, तसेच हिरवा व वाळलेला चारा मिळत असल्यामुळे हिवाळ्यात धष्ट-पुष्ट होतात. खरीप पिकांचा चारा, हिरवे गवत, संतुलित आहार यामुळे जनावरांचे शारीरिक वजन वाढते.
- हिवाळ्यातील थंडीचा जनावरांना अपाय होत नाही. थंडीमुळे आरोग्यास अपाय नसला तरी व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने जनावरे रात्री व पहाटे गोठ्यात ठेवावीत. चांगल्या प्रकृतीमानामुळेच जनावरांच्या प्रजननाची क्रिया हिवाळ्यात सुरु राहते. हिवाळ्याच्या तीन-चार महिन्यांत आपल्याकडील प्रत्येक जनावराचे प्रजनन सुरु आहे किंवा नाही याबाबत पशुपालकांनी जागरूकता ठेवावी. जनावर माजावर येणे ही प्रजननाची पहिली पायरी असल्यामुळे आपली जनावरे माजावर येतात का याकडे लक्ष द्यावे.
- जनावरांचा माज ओळखण्यासाठी सकाळी जनावरे गोठ्यात उभी राहण्यापूर्वी, तर सायंकाळी गोठ्यात परतलेली जनावरे बसल्यानंतर बळस, सोट टाकतात काय याचे निरीक्षण दररोज व प्रत्येक जनावरात करावे.
- माजावर आलेली जनावरे लक्षात आल्यास त्यांना योग्य वेळी कृत्रिम रेतन करून घेणे शक्य होते. अशा माहितीच्या आधारे हिवाळ्याच्या वातावरणाचा उपयोग घेता येऊन जनावरांची प्रजननक्रिया पशुपालकास नियंत्रित करता येते.

हिवाळ्यात जनावरे गाभण राहणे फायद्याचे

- हिवाळ्यातील उच्च प्रजननक्षमतेमुळे जनावरे गाभण ठरण्याचे प्रमाण वाढते. हिवाळ्यात जनावरे माजावर येऊन गाभण ठरण्याकडे लक्ष दिल्यास जनावरांकडून दूध व वेत मिळण्याची निश्चिती पशुपालकास करता येते. हिवाळ्यात गाभण जनावरांची विशेष काळजी घ्यावी लागत नाही.
- याउलट हिवाळ्यात प्रजनन बंद असलेली जनावरे पुढे उन्हाळ्यात चारा-पाण्याच्या अभावामुळे इतकी अशक्त होतात, की त्यांना पुढे पावसाळा संपेपर्यंत शरीर, आरोग्य राखणे शक्य होत नाही. एकदा हिवाळा संपला तर पुढे वर्षभर जनावर भाकड राहते.
- हिवाळ्यात थंडी वाढू लागली की जनावरे प्रथमतः गोठ्यात बांधावीत. बाहेरील थंड हवा आत येणार नाही याची काळजी घ्यावी. गोठ्याच्या खिडकीस रिकाम्या पोत्यांचे किंवा गोणपाटांचे पडदे लावावेत. हे पडदे रात्रभर किंवा जास्त थंडीमध्ये बंद ठेवावेत आणि सकाळी 9 ते सायंकाळी 5 पर्यंत उघडे ठेवावेत.
- हिवाळ्यात जनावरांना मुक्त संचार गोठ्यामध्ये ठेवू नये. गोठ्यामध्ये जनावरांना उब मिळेल यासाठी प्रयत्न करावेत. उबदारपणासाठी गोठ्यात जास्त वॅटचे बल्ब लावावेत आणि जर शक्य असेल तर इलेक्ट्रिक हिटरचा वापर करावा. सायंकाळी थंड हवेचा पिलांशी प्रत्यक्ष संपर्क येणार नाही याची काळजी घ्यावी.
- जनावरांना गोठ्यामध्ये बसण्यासाठी भाताचे किंवा गव्हाचे काड आणि भुसाच्या सहाय्याने गादी तयार करावी.
- हिवाळ्यात जनावरांना दुपारी उन्हा असताना गरम-कोमट पाण्याचा वापर करून धुवावे. प्रामुख्याने सकाळचे व सायंकाळचे उन्हा गोठ्यात येईल अशी रचना गोठा बांधतांना करावी.
- सडाची त्वचा मऊ राहावी व भेगा पडू नये म्हणून ग्लिसरीनचा किंवा पेट्रोलियम जेली चा वापर करावा. दूध दोहनावेळी कास धुण्यासाठी गरम-कोमट पाण्याचा वापर करावा.
- हिवाळ्यात शारीरिक तापमान संतुलित ठेवण्यासाठी जनावरांची जास्त प्रमाणात ऊर्जा खर्च होत असल्याने, त्यांना जास्त ऊर्जा मिळेल असे खाद्य द्यावे. त्यांच्या खाद्यामध्ये खनिज मिश्रणाचा समावेश करावा व पिण्याचे पाणी स्वच्छ असावे. जनावराने व्यवस्थित पान्हा सोडण्यासाठी कास धुण्यासाठी आणि वासरांना धुण्यासाठी कोमट पाण्याचा वापर करावा.
- हिवाळ्यात पाणी ही थंड असल्यामुळे जनावर पाणी कमी पितात. जनावरांनी भरपूर पाणी प्यावे यासाठी कोमट पाणी उपलब्ध करून द्यावे. शक्यतो दुपारच्या वेळी जनावरांना उन्हात राहता येईल अशी सोय करावी व दुपारच्या वेळेस जास्तीत जास्त पाणी कोमट पिण्यास द्यावे.
- अतिथंडीमुळे बहुवर्षीय चारापिकांची वाढ हळूहळू होते या काळात लसूणघास, बरसीम किंवा चवळी या हिवाळ्यात वाढणार्थ पिकांची लागवड करून चारा उत्पादन करावे. आहारात कडबा किंवा मुर घासाचा वापर करावा.
- गोठ्यातील सांडलेले पाणी, मूत्र निघून जावे यासाठी गोठ्यातील जमिनीला उतार देऊन नाली काढावी व गोठा कोरडा करावा. सकाळचे व सायंकाळचे उन्हा गोठ्यात येईल अशी गोठ्याची रचना करावी.

जनावरांतील पोटफुगी

सर्वसाधारणपणे रवंथ करणाऱ्या जनावरांच्या पोटात गॅस तयार होत असतो. सामान्य स्थितीत हा गॅस तोंडावाटे व इतर मार्गाने बाहेर टाकला जातो, परंतु काही वेळेला हा तयार झालेला गॅस तोंडावाटे किंवा अन्य मार्गाने बाहेर टाकणे अशक्य होते, अथवा प्रमाणापेक्षा जास्त गॅस तयार होतो त्यावेळेस हा गॅस पोटातच जमा होतो त्यावेळेस जनावराची डावी बाजू फुगते यालाच पोटफुगी असे म्हणतात. वेळीच उपाययोजना तसेच पूर्वखबरदारी न घेतल्यास पोटफुगी जनावराच्या जीवावर बेतणारी असते. पोटफुगीची कारणे व उपाय यासंबंधीची माहिती आपण घेऊयात -

पोटफुगी ही दोन प्रकारची आहे :-

१. अन्ननलिकेत अथवा गॅस बाहेर टाकण्याच्या मार्गात काही अडथळा निर्माण झाला तर होणारी पोटफुगी जसे आंब्याची कोय कांदा अन्ननलिकेत अडकल्यास अशा प्रकारची पोटफुगी आढळते.
२. आवश्यकतेपेक्षा जास्त हिरवा चारा अथवा इतर खाद्यपदार्थ प्रमाणाबाहेर खाल्ले गेल्यास गॅस तयार होतो व पोटफुगी होते.

पोटफुगी ची कारणे :-

१. वर सांगितल्या प्रमाणे अन्ननलिकेत आंब्याची कोय कांदा अडकल्यास किंवा गॅस बाहेर टाकण्याच्या मार्गात अडथळा निर्माण झाल्यास पोटफुगी होते ही पोटफुगी कमी प्रमाणात आढळते.
२. जेव्हा हिरवा चारा सर्वत्र उपलब्ध होतो त्यावेळेस जनावरे अधाशीपणे भरपूर प्रमाणात चारा खातात त्यांच्या क्षमतेपेक्षा अधिक चारा खाल्ल्यामुळे गॅस निर्माण होतो, ही पोटफुगी खूप मोठ्या प्रमाणात आढळते पावसाळ्यात कामाच्या दिवसात होणारी ही पोटफुगी शेतकऱ्यांपुढे मोठे प्रश्नचिन्ह निर्माण करते.
३. काहीवेळेस पडलेले अन्न प्लास्टिकच्या वस्तू वगैरे खाल्ल्यामुळे पोटफुगी होते हिरवा चारा जनावरे अधाशीपणे खातात त्यामुळे पोटफुगी होते.

पोटफुगीची लक्षणे :-

- रवंथ करणाऱ्या जनावरांची डावी बाजू फुगते.
- जनावर अस्वस्थ होते.
- त्याचे खाणे पिणे थांबते.
- वारंवार लघवी व संडास होते.
- फारच मोठ्या प्रमाणात पोटफुगी असेल तर जनावरास श्वासोच्छ्वास करणे अवघड जाते व अशावेळेस जनावर दगावण्याची शक्यता असते.

पोटफुगी वर प्रथमोपचार :-

१. जनावरांना पोटफुगी झाली तर तुरपेंटाईन तेल 30 मिली 500 ग्राम गोडतेलात मिसळून तोंडावाटे पाजावे. ग्रामीण भागात अजूनही काही लोकं समजुतीला बळी पडून नाकावाटे तेल पाजतात, परंतु ही पद्धत अतिशय चुकीची आहे नाकावाटे पाजलेले तेल फुफुसात जाऊन त्यास हा फुफुस दाह होऊन जनावर दगावण्याची शक्यता असते हे लक्षात ठेवावे.
२. जनावरांच्या तोंडात बोट घालून फिरवत राहावे, जेणेकरून तोंडावाटे वायू बाहेर पडेल, जनावरास भरपूर चालवावे म्हणजे व्यायाम मिळेल व वायू बाहेर पडेल.
३. जनावरांच्या तोंडात काठीचा आडवा तुकडा ठेवावा म्हणजे जनावराचे तोंड उघडे राहून वायू बाहेर पडेल.
४. बाजारात उपलब्ध असलेल्या औषधांचा वापर पशुवैद्यकाच्या सल्ल्याने करावा.

पोटफुगी वर उपायोजना:-

१. जनावरांत जास्त प्रमाणात हिरवा चारा खाऊ देऊ नये कारण त्यामुळे पोटफुगी होण्याची शक्यता बळावते, पोटफुगी झाल्याची लक्षणे दिसल्यास जनावरास भरपूर चालवावे.
२. जास्त बारीक दळलेले पीठ वगैरे खाऊ देऊ नये भरडलेले खाय खाऊ घालावे.
३. जनावरे उन्हाळ्यात इकडे तिकडे फेकलेल्या आंब्याच्या कोया खाणार नाही तसेच कांदे - बटाटे खाणार नाहीत याची काळजी घ्यावी.
४. सडलेले कुजलेले खायपदार्थ प्लास्टिकच्या चामड्याच्या वस्तू खायपदार्थ जनावरास खाऊ देऊ नये या सर्व गोष्टी लक्षात ठेवल्यास शेतकऱ्यांना पोटफुगी टाळता येईल.

गो-कृपा अमृतम

गो-कृपा अमृतम एक प्राकृतिक गौ आधारित द्रव्ये आणि अन्य औषधि याने बनलेले मिश्रण आहे. जो आमच्या विस्तृत संशोधनाचा परिणाम आहे.

गो-कृपा अमृतमचे लाभ (संक्षिप्त मध्ये)

१. जमिनी मध्ये सूक्ष्म कीटा संचार होत आहे. वनस्पतिन्वी रोग प्रतिकारक शक्ति आणि गुणवत्ता वाढविली जाते.
२. वनस्पति ल पचण्याजोग पोषक तत्व उपलब्ध करते आणि कासवच्या गतीने वाढविले जाते.
३. जमीन जास्त नरम बनली जाते- पाऊ साचे पाणी जास्त चांगल्या पद्धतीने रोकून धरले जाते-आणि वेळेनुसार शेतात पाण्याची कमतरता कमी कमी होत जाते. जमिनीमध्ये भूजलचे प्रमाण वाढले जाते.
४. शेतकरी कमीत कमी खर्चामध्ये स्वाभिमानाने गौ आधारित शेती करू शकतात. हे सगळ्या प्रकारच्या पिकांसाठी चांगले उपयोगी आहे.

गो-कृपा अमृतमचा शेतीमध्ये उपयोग करण्यासाठी मिश्रण तयार करण्याची पद्धत

- २०० लीटर पाणी घ्या. त्यामध्ये १-२ लीटर गो-कृपा अमृतम मिसळा.
- यामध्ये १-२ किलो गूळ आणि १-२ किलो देशी गाईपासून मिळालेले टक मिसळा.
- वरचे मिश्रण एकाध्या सुती कपड्याने झाकून ठेवा कारण हवा येवून जावून राहिल
- ५-७ दिवसा नंतर २०० लीटर जितके द्रावण तयार होईल.
- ५ दिवस पर्यंत दिवसा एक वेळ दांड्याने क्लॉक प्रमाणे (घड्याळाच्या दिशेने) हळू हळू ५-७ वेळा हलवा.
- जे द्रावण संपत होईपर्यंत किंवा झाल्यामध्ये १-२ किलो गूळ १-२ लिटर देशी गाईपासून मिळालेले ताजे ताक आणि बाकीचे पाणी मिसळून दुसरे द्रावण तयार करू शकता.
- हे द्रावण एक एकरमध्ये १००० लिटर पर्यंत शेतामध्ये पाण्याबरोबर (ड्रिचिंग) किंवा ड्रिप किंवा फवारणी पद्धतीने प्रयोग करू शकता. जेवढे जास्त शेतीसाठी लाभदायक होवू शकते.
- आता आपल्याला पुढचे ३ वर्ष पर्यंत वर्षाला एकाद्या वेळी द्रवणाचामधर कल्चर यांनी गिर गोकृपाअमृतम बदलावे लागेल. त्याच्या नंतर आपल्या जवळ उत्तम गुणवत्ता वाला मधर कल्चर तयार होईल.

विशेष सूचना -

- गोकृपा अमृतम मध्ये राहिलेले मिश्र सूक्ष्म कीटानुना देशी गाईचे ताक, शेण आणि गोमूत्र पसंत आहे. म्हणून म्हैस किंवा विदेशी गाईच्या शेणाच्या उपयोग करू नये. तर कोणत्याही गोशाळा मार्फत देशी गाईचे खाद्य करून उपयोग करा. आणि जर आपण देशी गाई ठेवू शकत असाल तर त्याला जास्त प्रमाणात सांभाळू शकता. आपली युरिया आणि DAP सबसीडीने आपण गाई साठी खाद्य (कंसट्रेंट फिड) खरेदी करू शकता. आपण वीडिसाईट उपयोग न करता पार्कच्या मध्ये उगवणारे जंगली राण आपल्या गाईला खाऊ घालू शकता. आणि गो-कृपा अमृतम च्या बैक्टीरियाचा उपयोग करून गाईच्या शेण आणि गोमूत्र पासून उत्तम गुणवत्ताचे आणि कीटकनाशक द्रव्य स्वतः निर्माण करू शकता.
- शेतकरी बांधवांना विनंती आहे की, त्यांनी गो-कृपा अमृतम चा उपयोग आपल्या जमिनीच्या एका भागामध्ये करा आणि त्याचे परिणामला अनुसरून बाकीच्या जमिनीमध्ये प्रयोग करू शकता. उदाहरण स्वरूप आपल्या जवळ २० एकर जमीन असेल तर पहिल्यांदा अर्ध्या एकर जमिनी मध्ये प्रयोग करा किंवा आपले प्रयत्नांचे परिणाम मिळाले तर मोठ्या आशेवर गाय ठेवून स्वाभिमानाने स्वबळावर शेती करू शकता.

गो-कृपा अमृतमने खत कसे बनविणे?

- देशी गोमातेच्या ताज्या शेणाचा २ फुट उंच आणि ५ फुट रुंद ढीग करा आणि कोणतेही झाड किंवा अन्य सावली खाली त्याची लाइन करा. याच्यापेक्षा वर दिलेल्या विधीच्या अनुसार तयार केलेले २०० लिटर द्रावण मधून १०-१५ लिटरचा फवारा करा (यामध्ये जास्त प्रमाणात घेतल्यास नुकसान होत नाही) आता ह्या ड्रिप ने नियमित फवारणी चालू ठेवा ह्याच्यामुळे लगभग ४०-४५ दिवसात उत्तम गुणवत्ताचे खत तयार होणार आहे. ह्या खताचा वापर सर्व प्रकारच्या पिकावर अवश्य उपयोग केल्याने त्याचा चांगल्या प्रकारे परिणाम प्राप्त होतो.

गो-कृपा अमृतम चा कीटकनियंत्रक प्रमाणे कसं उपयोग करणार?

- २०० लिटर पाण्यामध्ये २ लिटर द्रावण घ्या पंप व्यवस्थित साफ करून पाणी मिसळणे.
- त्यानंतर मिश्रणाच्या ५ दिवसांनंतर एक वेळ नियमित फवारणी करा. याच्यामुळे उत्पादनावर रोग येणार नाही अशा तऱ्हेची परिस्थिती निर्माण होईल. आणि रोग आला तरी त्याला नियंत्रण करणे सोपे आहे.

विशेष सूचना

- शेतामध्ये डांगर, गहू आणि अन्य पिके घेतल्यानंतर पिकाच्या बाकी हिस्सा जाळला जातो असे न करता रोटरीच्या माध्यमाने शेतात मिळविला तर तो बैक्टीरिया चा खुराक बनून चांगले खत बनेल. शेतकऱ्यांना त्याचा चांगला फायदा होतो त्याने त्याने प्रदूषण सुद्धा होणार नाही.
- बैक्टीरियाची बॉटल रस्त्याने जाताना प्रत्येकी दोन तासाने त्याचे झाकण उघडे करावे त्यामुळे बैक्टीरियाला हवा मिळेल इये जीवंत राहतील. घरी गेल्यानंतर बैक्टीरियाच्या वेळी उपयोगात घेतलेले साधन (ड्रम) चांगल्या प्रकारे स्वच्छ करून उपयोगात करा.

गृहविज्ञान

बीटा पासून बनवा विविध प्रक्रियायुक्त पदार्थ

१) बीटरूट खाकरा

साहित्य : १०० ग्रॅम बीटरूट पल्प, ८० ग्रॅम मैदा, ८० ग्रॅम गव्हाचे पीठ, १० ग्रॅम तेल, ४ ग्रॅम मीठ, ४ ग्रॅम तीळ, ४ ग्रॅम धने पावडर, ३.७५ ग्रॅम आमचूर पावडर, ३.७५ ग्रॅम लाल मिरची पावडर.

कृती: बीट स्वच्छ पाण्याने धुवून घ्या. नंतर त्यांची साल काढून घ्या त्याचे बारीक बारीक तुकडे करून मिक्सरमधून पल्प करून घ्यावा. बीटरूट पल्प मध्ये मैदा, गव्हाचे पीठ, तेल, मीठ, तीळ, धने पावडर, आमचूर पावडर, लाल मिरची पावडर एकत्र करून कणिक मळून घ्यावी. या मळलेल्या कणिकेच्या गोळ्यावर ओला सुती कापड ठेवून १५ मिनिटासाठी तसेच ठेवावे. कणिकेच्या गोळ्याचे ३० ते ३५ ग्रॅमच्या वजनाचे छोटे गोळे करावेत. एकेक गोळ्याला पातळ लाटून घेऊन, गरम तव्यावर दोन्ही बाजूने खरपूस शेकून घ्यावे. थंड झाल्यावर हे तयार बीटरूट खाकरा हवा बंद डब्यात किवा पाकिटात सील करावेत.

२) बीटरूट बिस्कीट

साहित्य : १ किलो बिट पावडर, ३०० ग्रॅम मैदा, ५०० ग्रॅम साखर, १५० ग्रॅम वनस्पती तूप, ५ ग्रॅम बेकिंग पावडर, ५० ग्रॅम दूध पावडर, ४ मि.लि. इसेन्स.

कृती : बीटरूट बिस्कीटे अतिशय चविष्ट आणि पौष्टिक असतात. सुरुवातीला वनस्पती तूप फेटून घ्यावे त्या नातर त्यात बेकिंग पावडर, दूध पावडर, इसेन्स मिसळून घ्यावे. हे मिश्रण नीट फेटून झाल्यावर त्यात बिट पावडर, साखर आणि मैदा मिसळावा. योग्य प्रमाणात पाणी घेऊन त्यांच्या गोळा करून घ्यावा. तो गोळा ३० मिनिटे तसाच झाकून ठेवावा. त्यानंतर जाडसर लाटून वाटीच्या साह्याने त्याचे काप पाडा व ते काप साच्यात टाकून ओव्हनमध्ये १८० अंश से. तापमानाला १५ ते २० मिनिटे ठेवून घ्यावे. तयार बीटरूट बिस्कीटे बटरपेपर मध्ये पॅक करावी.

३) बीटरूट केक

साहित्य: ४० ग्रॅम बिटचा गर, १०० ग्रॅम मैदा, ८० ग्रॅम पिठी साखर, ४ ग्रॅम बेकिंग पावडर, ३० ग्रॅम वनस्पती तूप

कृती: या केक मध्ये बिटाचा वापर केल्याने पोषणमूल्यांची वाढ होती म्हणून हा केक आरोग्यासाठी फायदेशीर ठरू शकतो. सर्वप्रथम मैदा आणि बेकिंग पावडर एकत्र करून ३ ते ४ वेळा चाळून घ्यावे. दुसऱ्या भांड्यात वनस्पती तूप अगदी व्यवस्थित फेटून घ्यावे आणि त्या नंतर त्यात पिठी साखर अकजीव करून घ्यावी. यामध्ये मैदा, बेकिंग पावडर आणि बिटचा गर एकत्र करून हे मिश्रण केक पात्रात भरावे. केक पात्र बेकिंग साठी ओव्हनमध्ये १८० अंश सेल्सिअस तापमानाला २० ते २५ मिनिटे बेक करावे. त्या नंतर तयार बीटरूट केक थंड करून सील बंद करावे.

४) बीटरूट जॅम

साहित्य : १ किलो बीटचा गर, १ किलो साखर आणि ४ ग्रॅम सायट्रिक आम्ल

कृती : सर्वप्रथम बीट घेऊन ती स्वच्छ पाण्याने धुवून घ्यावे. त्यानंतर त्यांची साल काढून त्याचे तुकडे करून मिक्सरमधून बारीक करून घ्यावे. नंतर एका पातेल्यात बीटचा गर आणि साखर शिजवण्यास ठेवा. बीटचा गर आणि साखरेचे मिश्रण व्यवस्थित घटपणा म्हणजेच ६८.५ डिग्री ब्रिक्स येईपर्यंत शिजवावे. शिजवताना मिश्रण पळीने हलवावे व त्यात सायट्रिक आम्ल टाकावे. तसेच मिश्रण सारखे ढवळत राहावे. बीटरूट जॅम गरम गरम असतानाच निर्जंतुक केलेल्या काचेच्या बरणीत भरुण त्या नंतर पॅरिफिन वॅक्सने सील करून घ्यावे.

५) बीटरूट जेली

साहित्य: १५० मिली किसलेले बीट, ६० ग्रॅम साखर, ०.६ ग्रॅम सायट्रिक एसिड आणि २ ग्रॅम पेक्टिन

कृती: बीटरूट पाण्याने धुऊन त्यावरील साल काढून खिसून घ्यावे. किसलेल्या बीटच्या वजनाच्या दीडपट पाणी घेऊन ते उकळत ठेवावे. उकळत्या पाण्यामध्ये किसलेले बीट टाकून १५ मिनिटे उकळून त्यानंतर ते गाळून घ्यावे. किसलेल्या बीटामध्ये साखर आणि सायट्रिक एसिड मिसळून परत उकळावे. नंतर त्यात पेक्टिन मिसळून सतत ढवळत ठेवून, त्या मिश्रणाचा टी.एस.एस.हा ६५ अंश ब्रिक्स आला, की मिश्रण उकळणे थांबवावे. नंतर या मिश्रणाला जेलीच्या साच्यात ओतून साचे ३० ते ४० मिनिटे किमान स्थिर ठेवावे. तयार बीटरूट जेली साच्यातून काढून पॅक करून साठवून ठेवावी.

६) बीटरूट बर्फी

साहित्य: १०० ग्रॅम खिसलेले बीट, ६० ग्रॅम खोबरे, ६० ग्रॅम साखर, २५ मि.लि. दुध

कृती: सर्वात अगोदर बीटरूट स्वच्छ पाण्याने धुऊन त्यावरील साल काढून खिसून घ्यावे. त्यानंतर खिसलेलेबीट, खोबरे, साखर यांचे दुधासोबत मिश्रण तयार करावे. मिश्रणाला घट्टपणा येण्यासाठी गॅसवर १० ते १५ मिनिटे हे मिश्रण गरम करून घ्यावे. दुसऱ्या बाजूला ट्रेमध्ये तुपाचे लेप लावून त्यावर तयार केलेल्या मिश्रणाचे जाड थर तयार करून घ्यावा. ट्रेमध्ये तयार झालेला थर थंड करून चौकोणी आकारात कापून घ्यावे. तयार झालेली बीटरूट बर्फी निर्जटौकी करण केलेल्या बरणीत ठेवावी.

७) बीटरूट वेफर्स

साहित्य: १ किलो बीटरूट, ०.१ टक्के सायट्रीक एसीड किंवा पोटॅशियम मेटॅबाय सल्फाईडच्या द्रावणात (एण्टी ऑक्साईड) ५ ग्रॅम गंधक कृती:पूर्ण वाढ झालेले बीट स्वच्छ पाण्याने घुवून घ्यावी त्यानंतर स्वच्छ फडक्याने पुसून घ्यावीत. त्या फळांची साल काढावी. (बीट सोलण्याचे मशीन विकसीत करण्यात आले आहे. ह्या मशीनमध्ये ताशी २०० किलो बीट सोलण्याची क्षमता आहे. मशीनच्या सहाय्याने ०.३ ते ०.५ मि.मी. जाडीच्या चकत्या कापाव्यात कापता येतात.) मशीन उपलब्ध नसल्यास स्टीलच्या चाकूने गोल, पातळ काप करावेत.. काप काळसर पडू नये व ते पांढरेशुभ्र होण्यासाठी ते सायट्रीक एसीड किंवा पोटॅशियम मेटॅबाय सल्फाईडच्या द्रावणात १५ ते २० मिनिटे बुडवून ठेवावेत. त्यानंतर चकत्या उकळत्या पाण्यात ५ ते ७ मिनिटे ब्लॅचींग करून घ्यावी नंतर थंड करून प्रतीकिलो चकत्यास गंधक घेऊन त्याची धुरी द्यावी. ह्या चकत्या ड्रायरमध्ये ५० ते ५५ अंश से. तापमानात सुकवाव्यात. ह्या चकत्या हाताने दाबल्यानंतर मोडल्यास, तर त्या कुरकुरीततयार झाल्या आहेत असे समजावे. त्या नंतर बीटरूट वेफर्स हाय डेन्सिटी पॉलीथिन पिशव्यात घालून हवाबंद डब्यात साठवाव्यात.

८) बीटरूट गर

साहित्य: बीट १ किलो, ४ ग्रॅम जिरेपूड, २ ग्रॅम मिठ, २५० ग्रॅम साखर आणि ४ ग्रॅम लिंबाचा रस

कृती: बीट घेऊन ती स्वच्छ पाण्याने धुवून त्याची साल काढून घ्यावी. १ शिट्टी होईपर्यंत बीट प्रेशर कूकरमध्ये शिजवावे. नंतर बीटाचे मध्यम आकाराचे तुकडे करावेत. त्यांचा मिक्सरमध्ये गर काढा. त्यानंतर बिटचा गर स्वच्छ कापडातून घट्ट पिळून गाळून घ्यावे. नंतर मिश्रणामध्ये जिरेपूड, मिठ, साखर आणि लिंबाचा रस घालून मिक्स करावे. नंतर मिश्रण ५ मिनिटे तापवावे. तयार झालेला बीटरूट गर निर्जंतुक केलेल्या काचेच्या बाटल्यांत भरून बाटल्या सीलबंद कराव्यात. बीटरूट रसाच्या बाटल्या थंड व कोरड्या वातावरणात साठवाव्यात.

९) बीटरूट आर. टी. एस.

साहित्य: एक लिटर आर. टी. एस. तयार करण्यासाठी १६० ग्रॅम बीटचा गर, ८५० मिली पाणी, १२० ग्रॅम साखर आणि ०.५ ग्रॅम सायट्रिक एसिड

कृती: बिट स्वच्छ धुऊन, साल काढून बारीक कापून घ्यावे. कापलेल्या तुकड्यांचा मिक्सरमधून गर तयार करावा. त्यानंतर पाण्यात साखर ढवळून त्यात सायट्रिक एसिड व बीटचा गर मिसळून १५ मिनिटे उकळून व गाळून घ्यावा. तयार झालेले हे बीटरूट आर. टी. एस. थंड झाल्यावर बाटल्यांमध्ये भरून ठेवावे.

१०) बीटरूट पावडर

सर्वप्रथम पूर्ण वाढ झालेली अशी बीटरूट निवडावी. ही बीट स्वच्छ पाण्याने घुवून घ्यावीत. स्टीलच्या चाकूने फळांची साल काढून स्टीलच्या चाकूने गोल, पातळ काप करून घ्यावीत. बीटरूट काप स्वच्छ ट्रे मध्ये पातळ पसरून ते ट्रेमध्ये ५५ ते ६० अंश से. तापमानास ड्रायरमध्ये १५ तास ठेवावेत. ग्राईंडरच्या मदतीने वाळलेल्या बीटरूट कापची पावडर तयार करावी. नंतर बीटरूट पावडर पॉलीथिन पिशवीत भरून हवाबंद भरणीत कोरड्या ठिकाणी साठवून ठेवावी.

अधिक उत्पादनासाठी जीवामृत तयार करा

जीवामृत हे किण्वन प्रक्रिया तयार करून, पिकांना मुलद्रव्य उपलब्ध करून देते तसेच पिकांचे बुरशी, किडीपासून संरक्षण करत असते. अलिकडे बि-बियाणे, खते, किटनाशके आदींच्या वाढत्या खर्चाने शेतकऱ्यांना बऱ्याच पिकांचे उत्पादन घेताना उत्पन्न-खर्चाचा ताळमेळ बसत नाही. अनेकदा उत्पादन खर्च जास्त तर त्यातून मिळणारे उत्पन्न कमी अशी स्थिती असते. शेतकऱ्यांना नफा न होता तोट्याला सामोरे जावे लागते. त्यामुळे शेतकरी पिकांचा उत्पादन खर्च कमी करण्यासाठी कोणते पर्याय आहेत हे पहात असतात. रासायनिक खतांचा खर्च बऱ्याच वेळा अवाढव्य असतो. त्याला पर्याय म्हणून जर आपण जैविक खतांचा उपयोग केला तर उत्पादन खर्चातही बचत होते. जैविक खतांमुळे उत्पन्नात वाढ होते व जमिनीचे आरोग्य चांगले राखण्यास मदत होते. आपण या जैविक खतांचा महत्त्वाचा भाग असलेल्या जीवामृत बनविण्याची पद्धती, त्याचे फायदे याची माहिती घेऊ.

जीवामृत तयार करण्याची पद्धत –

जीवामृत तयार करण्यासाठी २० किलो देशी गाईचे शेण (ताजे), पाच ते सात लिटर देशी गाईचे गोमूत्र, दोन किलोग्रॅम गूळ, दोन किलोग्रॅम बेसन पीठ, जिवाणू माती (बांधवरील/मोठ्या झाडाखालील) आणि दोनशे लिटर पाण्याची टाकी एवढे साहित्य जीवामृत बनविण्यासाठी आवश्यक असते. सुरुवातीला एका प्लास्टिकच्या ड्रममध्ये किंवा डब्यामध्ये २० किलो गाईचे शेण घेऊन त्यामध्ये गोमूत्र घालावे. ते अशा पद्धतीने मिसळावे की त्याच्यामध्ये कोणत्याही प्रकारची गाठ राहणार नाही. दुसऱ्या भांड्यामध्ये पाणी घेऊन त्यामध्ये गूळ चांगल्या प्रकारे मिसळून घ्यावा. या मिश्रणामध्ये गूळ टाकण्याचा फायदा असा होतो की, तयार झालेल्या मिश्रणामध्ये जे उपयुक्त बॅक्टेरिया असतात ते पटकन अॅक्टिव्ह होतात. गूळ मिसळताना, त्याचे खडे राहणार नाहीत, ते पाण्यामध्ये पूर्णपणे एकजीव होतील अशा पद्धतीने मिसळावेत. नंतर त्या गुळाच्या मिश्रणाला, तयार केलेल्या शेणयुक्त व गोमूत्रयुक्त मिश्रणामध्ये टाकून चांगल्या प्रकारे ते मिसळावे. नंतर या मिश्रणाला ढवळून घ्यावे. या मिश्रणामध्ये दोन किलोग्रॅम बेसन पीठ टाकून चांगल्या पद्धतीने मिक्स करावे. थोड्या वेळापर्यंत हे मिश्रण चांगल्या प्रकारे हलवत राहावे. नंतर सगळे मिश्रण 200 लिटरच्या बॅरलमध्ये टाकून त्या बॅरलमध्ये पूर्ण पाणी भरावे. नंतर शेतातील बांधावरची मूठभर माती बॅरलमध्ये टाकून सगळे मिश्रण एकत्र करावे. हे तयार केलेले द्रावण सावलीत ठेवावे. हे द्रावण कमीत कमी दोन ते तीन दिवस सावलीत ठेवून सकाळ-संध्याकाळ काठीने ढवळून घ्यावे. सात दिवसांत जीवामृत वापरले तरी चालते. एक एकर क्षेत्रासाठी दोनशे लिटर जीवामृत हे पुरेसे ठरते.

जीवामृताचे फायदे

१. जीवामृत पिकांच्या वाढीचा जोम वाढवते व उत्पादनात वाढ करते.
२. पिकांमध्ये सहनशीलता वाढवते तसेच किडींना व रोगाला पिकांपासून दूर करते.
३. मातीमध्ये उपयुक्त जीवाणूंची संख्या वाढवते व सेंद्रिय कर्बाचे प्रमाण वाढविते.
४. जीवामृताचा वापर सिंचनच्या माध्यमातून महिन्यातून २ वेळा करा.

शेतकरी व शेतीसाठी PGS प्रमाणिकरण प्रक्रिया

PGS प्रमाणिकरण प्रक्रिया

पहिली पायरी :

- शेतकऱ्याने मनाशी ठाम सेंद्रीय शेती करण्याचा व पी.जी.एस. प्रमाणिकरण प्रक्रियेत सहभागी होण्याच्या दृष्टीने शेतकऱ्यांना निर्णय घ्यावयाचा आहे.
- पी.जी.एस. सेंद्रीय शेतीचे मानके चांगले समजण्यासाठी ते वाचले किंवा ऐकले पाहिजे, गटाच्या सभेना हजर राहणे अनिवार्य आहे.
- कृत्रिम सजीवके व रासायनिक खते किंवा औषधे हे शेतासाठी व पाळीव प्राण्यासाठीही वापरणे बंद करणे गरजेचे आहे.
- शेतावरील दुषितांच्या नियंत्रणासाठी, आवास व्यवस्थापन, पीक विविधता आणि एकात्मिक पाळीव प्राणी संगोपन यासाठी शेतकऱ्याने पुरेशी काळजी घेणे आवश्यक आहे.
- जर शेतकरी त्याची संपूर्ण शेतजमीन व पाळीव प्राणी यांचे एकाच वेळी सेंद्रीय व्यवस्थापनात रूपांतर करू शकणार नसेल व सदर शेतकऱ्याने त्याची संपूर्ण शेतजमीन हळूहळू सेंद्रीय रूपांतर करावयाची असेल तर त्याचा अवधी स्पष्ट करणे गटाची संमती घेण्यासाठी महत्त्वाचा असतो व गटाला सदर विषयासाठी प्रादेशिक परिषदेची संमती घेणे आवश्यक असते.
- शेतकऱ्याने मानकांचे पालन करण्याची शाश्वती देण्यासाठी पी.जी.एस. शपथ पत्रावर सही करणे आवश्यक आहे.

दुसरी पायरी :

- नियमित गटाच्या सभा व प्रत्यक्षात शेतावरील प्रात्यक्षिके यांचे प्रशिक्षण शेतकऱ्याने घेणे आवश्यक आहे.
- सेंद्रीय शेतकऱ्याने त्यांच्या शेतावरील सेंद्रीय व्यवस्थापन व पाळीव प्राणी यांच्या दैनंदिन व्यवस्थापनाची लिखित स्वरूपात नोंद ठेवणे गरजेचे आहे. जर सदर शेतकरी अशिक्षित असेल तर त्याने त्याच्या शिक्षित मुलाकडून, मुलीकडून किंवा गटातील इतर सदस्यांकडून सदर दैनंदिनी याची नोंद करणे आवश्यक आहे.
- पी.जी.एस. मार्गदर्शक बाबी गटाच्या सभेमध्ये माहिती करून घ्याव्यात, प्रत्यक्ष शेतावरील प्रशिक्षणामध्ये महत्वाच्या गोष्टी आणि संबंधीत बाबींच्या ज्ञानाचे आदान प्रदान करणे.
- आपल्या बाजूच्या शेतकऱ्यांच्या शेतावर लक्ष ठेवायचे (निगराणी) जर सेंद्रीय एक काही आक्षेपार्ह बाबी निदर्शनास आल्यास तत्काळ गटातील इतर सदस्यांना त्याची माहिती देणे.
- प्रादेशिक परिषदेच्या संयुक्त विद्यमाने योग्य काळात प्रशिक्षणाचे आयोजन होते किंवा नाही ते पाहणे.
- अन्नद्रव्ये व्यवस्थापन व कीड व्यवस्थापन इत्यादी महत्वाच्या विषयांचे प्रशिक्षण किंवा सभेना सेंद्रीय शेतीतज्ज्ञ आहेत किंवा स्थानिक विभागातील तत्सम विषयातील तज्ज्ञ व्यक्तींना आमंत्रित करणे.
- गटाच्या सभेचे व शेतावरील प्रशिक्षणाच्या उपस्थितीची नोंद ठेवणे.
- जर गटातील सदस्य शेतकऱ्याने मार्केटमधील निविष्टा आणण्याचा प्रस्ताव मांडला किंवा अशा निविष्टा बाजारातून आणल्या तर त्या निविष्टा सेंद्रीय शेतीला योग्य आहेत किंवा नाही याची सभेत चर्चा करणे.
- तत्सम निविष्टांना मान्यता देणे किंवा वापरण्यास मज्जाव करणे. अशा निविष्टांच्या वापरण्यास गटाने मान्यता मिळेपर्यंत त्या निविष्टा सेंद्रीय प्रमाणिकरणात आक्षेपार्ह घटक म्हणून पाहिल्या जातील.

तिसरी पायरी :

- पुनरावलोकन समितीचे नियोजन करणे व गटातील सदस्यांच्या मान्यतेसाठी त्यात सातत्य राखणे, समितीने सदस्यांच्या मान्यतेसाठी कमीत कमी ३ सदस्यांची नेमणूक करावी. गटातील सदस्यांची नेमणूक करावी. गटातील सदस्य संख्या जास्त पास यात तीनपेक्षाही जास्त सदस्य पुनरावलोकन समितीत घेता येतात. सदर समितीतील कमीत कमी एक सदस्य शिक्षित असणे अनिवार्य आहे व मान्यतेसाठी लागणारे दस्तावेज अनिवार्य आहे व मान्यतेसाठी लागणारे दस्तावेज त्याला व्यवस्थित भरता येणे अनिवार्य आहे.
- पुनरावलोकन समितीने सदस्यांना एकमेकांच्या सेंद्रीय शेताचा तपासणी करता येणार नाही (उदा या शेतकऱ्याची व बने 'अ' या शेतकऱ्याची तपासणी).
- दुसऱ्या गटातील पुनरावलोकन समितीचे सदस्य, गट सदस्य किंवा व्यापारी आणि ग्राहकांचा प्रतिनिधी किंवा स्थानिक राज्य कृषि विभागाचे अधिकारी यांना पुनरावलोकन समितीने सदस्य म्हणून आमंत्रित करावयास हवे (परंतु सदर बाह्य व्यक्तींचा सहभाग हा सक्तीचा नाही.) त्यामुळे गटातील सेंद्रीय एकाग्रतेच्या दृष्टीने विश्वास व महत्व वाढीस लागते.
- प्रत्येक पीक हंगामात पुनरावलोकन समितीने कमीत कमी एक वेळेस तपासणी करणे आवश्यक आहे. त्यामध्ये शेताचे प्रत्यक्षपणे तपासणी होते, ह्याची खात्री करून घेणे गरजेचे आहे.
- तपासणी अहवाल गटाच्या सभेत सादर करून प्रत्येक सदस्याचे सेंद्रीय प्रमाणिकरणाचे निकषा बद्दल चर्चा करणे आवश्यक आहे.
- ज्या शेतकऱ्यांनी सेंद्रीय प्रमाणिकरणाच्या सर्व गरजा पूर्ण केलेल्या आहेत त्यांना प्रमाणिकरण बहाल करण्याच्या दृष्टीने एका गटात वेगळे करणे आवश्यक आहे.
- ज्या शेतकऱ्यांच्या शेतावर सेंद्रीय एकाग्रतेच्या दृष्टीने काही आक्षेपार्ह गोष्टी तपासणीत समोर आल्या आहेत, त्यांची तीव्रता व प्रकार लक्षात घेऊन सदर शेतकऱ्याला प्रमाणिकरण प्रक्रियेतून बाद करण्याबाबत चर्चा करणे.

चौथी पायरी :

- तपासणी अहवाल परिपूर्ण आहेत की नाही, याची तपासणी करणे व स्थानिक ग्रुपच्या दैनंदिन कामाच्या अहवालाचे परिपत्रक तयार करणे.
- गट व प्रमाणिकरण समिती गटातील प्रत्येक सदस्याचा प्रमाणिकरण परिस्थितीजन्य अहवाल जाहीर करेल.
- पी.जी.एस. वेबसाईट वर सर्व माहिती प्रस्थापित करणे व त्याच्या प्रत्यक्ष अहवाल दस्तावेजावर सही करून सदर परिपत्रक परिषदेकडे पाठविणे जेणेकरून प्रादेशिक परिषद त्यांच्या वतीने सदर प्रत्यक्षदर्शनी दस्तावेजाच्या आधारे पी जी.एस वेबसाईटवर त्या गटाची माहिती प्रस्थापित करू शकेल.
- प्रादेशिक परिषद गटाचे प्रत्यक्षदर्शनी दस्तावेजांच्या आधारे किंवा ऑनलाईनद्वारे प्रस्थापित केलेल्या माहितीची तपासणी करते. प्रादेशिक परिषद गटाला मान्यता देताना निरीक्षण तपासणीचा अहवाल (जर निरीक्षण केले असेल तर), तक्रार अहवाल, प्रयोग शाळेचा विश्लेषण अहवालाचा आधार घेऊ शकते.

पी.जी.एस. इंडिया जैविक प्रमाणीकरण

पी.जी.एस. इंडिया जैविक प्रमाणीकरण के लिए भारत सरकार की निःशुल्क व्यवस्था है, जिसमें किसान पी.जी.एस. पोर्टल www.pgsindia-ncof.gov.in पर समूह के रूप में जुड़ कर निःशुल्क प्रमाणीकरण का लाभ ले सकते हैं।

